

1. Het pensum

Er is bij de selectie van het pensum vooral aandacht gegeven aan de volgende aspecten:

- Het pensum is representatief voor de Aeneis als literair kunstwerk.
- De selectie illustreert het cultuurhistorisch belang van het werk voor de Augusteïsche tijd en voor de 2000 jaar daarna.
- Verder is de selectie gericht op de volgende drie thema's:
 - a. Literair: verteltechnieken, Homerus-*imitatio*, receptie.
 - b. Politiek ideologisch: teleologische geschiedschrijving, typologie, relatie met Augusteïsche ideologie.
 - c. Filosofisch/religieus: de rol van het Fatum/Jupiter, ideeën ontleend aan Stoa, Plato, Epicurisme, traditionele opvattingen over goden en onderwereld.

De met * gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen; de tussen haakjes geplaatste passages worden aanbevolen als achtergrond bij de bovengenoemde thema's.

Boek I

1	33	prooemium. (prooemia van <i>Ilias</i> en <i>Odyssee</i>)
81	101	de storm. <i>Od. 5.291-332; Ov. Met. 11.474ff.</i>)
180	209	toespraak van Aeneas tot zijn makkers. (<i>Od. 12.208-213</i>)
*223	304	Venus' klacht en Jupiter's profetie.
418	440	Aeneas' aankomst in Carthago; de stad in aanbouw.
*441	493	afbeeldingen van scènes uit de Trojaanse oorlog.
494	508	komst van Dido.
*594	612	Aeneas begroet Dido.
613	630	Dido verwelkomt Aeneas. (<i>Od. 10.325-330</i>)

Boek II

1	56	het paard van Troje; Laocoön.
* 57	198	Sinon.
199	249	vervolg Laocoön. (Vondel's Gijsbreght)
506	558	dood van Priamus.

Boek IV

1	89	Dido 'gewond' door de liefde.
* 90	128	Juno en Venus.
129	172	de jacht en het 'huwelijk'.
*173	195	Fama.
*219	237	bevel van Jupiter aan Mercurius.
*279	295	Aeneas' besluit om te vertrekken.
296	396	Dido en Aeneas.
437	449	Aeneas vergeleken met een eik.
*522	552	Dido's eenzame wake.
*584	629	Dido's vervloeking.
642	666	Dido's dood.
*693	705	Iris. (Ovidius' <i>Heroides VII</i>)

Boek VI

* 77	97	profetie van de Sibylle.
264	294	verschrikkingen aan de ingang van de onderwereld. (Lucretius, <i>de Rerum Natura</i> 3.65-93)
450	476	een zwijgende Dido. (<i>Od. 11.541-567</i>)
*547	607	de Tartarus.
*679	702	Anchises.
703	723	de zielen wachtend bij de Lethe.
*724	751	Anchises' filosofische explicatie: loutering en wedergeboorte.
*788	807	Augustus, een tweede Hercules.
847	853	het eigene van Grieken en Romeinen.
893	901	de poorten van de slaap.

Boek VIII

* 90	106	aankomst in 'Rome'; Euander en Pallas.
*337	369	wandeling door 'Rome'.
619	634	de nieuwe wapenrusting; op het schild: de wolvin.
*675	731	op het schild: Actium en Augustus.

Boek X

* 1	80	godenvergadering: Jupiter, Venus en Juno.
81	95	Juno.
96	115	Jupiter onpartijdig.
*460	509	Turnus doodt Pallas. (<i>Il. 16.431-449, 855-867; 17.192-208, Hector doodt Patroclus</i>).

Boek XII

*791	842	Juno zwicht.
919	952	Aeneas doodt Turnus. (<i>Il. 22.326-371, Achilles doodt Hector</i> .)

De kandidaat kan tekstbegripvragen beantwoorden die betrekking hebben op de inhoud en de vorm van een voorgelegde tekst uit het pensum; thematiek en hoofdlijnen van dat pensum worden bekend verondersteld.

Een Latijnse tekst uit het pensum wordt in principe niet geannoteerd; wel kan de context kort worden omschreven. Het gebruik van een Latijn-Nederlands woordenboek is toegestaan.

2. Ontstaan en ontwikkeling van het epische genre**2.1 De term epiek is een verzamelnaam voor alle verhalende literatuur.**

De belangrijkste vorm van epiek was lange tijd die van het *epos*: een lang verhalend gedicht over legendarische personen en gebeurtenissen.

De geschiedenis van dit genre begint met Homerus' *Ilias* en *Odyssee*. De belangrijkste Latijnse epische dichters zijn Vergilius en Ovidius.

De voornaamste kenmerken van het Griekse en Romeinse *epos* zijn de volgende:

- **Inhoud:** Belangrijke historische/mythologische gebeurtenissen. De personages zijn helden van een hoge sociale status (koningen, legeraanvoerders) en goden, die rechtstreeks in de handeling ingrijpen en daaraan ook zelf deelnemen.
- **Vorm:** De zanger/dichter hanteert een verheven, door lange traditie gevormde stijl. De gebruikte versmaat is de *dactylische hexameter*.
- Aristoteles stelt in zijn *Poëtica* de eis dat het *epos* één handeling omvat, waarvan de gebeurtenissen een duidelijke samenhang vertonen, dat het zich concentreert op één personage en dat het van hoog moreel gehalte is. Aan deze eis, die duidelijk aan het Homerische *epos* is ontleend, voldoen de meeste epen; de belangrijkste uitzondering in de Latijnse literatuur is Ovidius.

In het *epos* zijn de twee basisvormen van het vertellen in combinatie aanwezig: de 'verslaggevende' vertelling door de

alwetende zanger/dichter en de 'dramatische' vertelling door de directe weergave van de woorden van de handelende personen.

2.2 Ontstaan en ontwikkeling van het Griekse epos

Ilias en *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus, zijn in de achtste eeuw ontstaan als resultaat van een lange orale epische traditie. Sinds de Myceense tijd hadden beroepszangers epen gecomponeerd en mondeling aan hun opvolgers doorgegeven. Beide epen staan aan het eind van deze traditie van orale poëzie.

De kandidaat kan vragen beantwoorden m.b.t. het gelezen pensum waarbij de inhoud van de Ilias en de Odyssee en de (voor)geschiedenis van de Trojaanse oorlog bekend verondersteld worden, voor zover deze relevant zijn voor het pensum.

Tijdens het Hellenisme (derde eeuw v.Chr.) krijgt het genre epos een ander karakter. Alexandrijnse geleerden schreven epische poëzie bestemd voor een select publiek, dat met de oudere literatuur zeer vertrouwd was en vooral belangstelling had voor de manier waarop de dichters de traditie vernieuwden en varieerden. Terwijl bij Homerus het menselijk handelen in belangrijke mate door de goden werd bepaald, komt er nu ook aandacht voor psychologische factoren. De Alexandrijnse dichters hebben grote invloed uitgeoefend op de Romeinse dichters; het geleerde karakter van hun virtueuze poëzie en de aandacht voor menselijke emoties vinden we terug in de epen van met name Vergilius en Ovidius.

2.3 Ontstaan en ontwikkeling van het Romeinse epos

In Rome werd het Homerisch epos geïntroduceerd door Livius Andronicus; hij vertaalde de *Odyssee* in het Latijn, ten behoeve van het onderwijs.

De Latijnse dichters werden zich al spoedig bewust van hun eigen artistieke vermogens en gingen een openlijke wedijver aan met de door hen bewonderde Griekse voorbeelden. Hun gedichten laten een bewuste verwevenheid zien met de Griekse literaire traditie, alsook een eigen originaliteit, die er steeds op gericht is de Griekse dichters te evenaren en te overtreffen. Q. Ennius schreef in de tweede eeuw v.C. een *historisch* epos over de geschiedenis van Rome: *Annales*. Hierin behandelt hij de gebeurtenissen vanaf Aeneas' vlucht uit Troje tot zijn eigen tijd. In het begin van dit epos stelt hij zich voor als *alter Homerus*; de Griekse dichter was hem in een droom verschenen en had hem als zijn reïncarnatie aangewezen.

Vanaf de 1e eeuw werden in Rome ook *didactische* epen geschreven, qua vorm verwant aan het mythologisch/historisch epos. Zo geeft T. Lucretius Carus (ca. 94-55) in zijn *De Rerum Natura* de leer van de Griekse filosoof Epicurus in dichtvorm weer. Lucretius heeft grote invloed gehad op Vergilius, die zijn bewonderde voorganger regelmatig citeert en soms bestrijdt.

Het Romeinse epos bereikte zijn hoogtepunt in de dichter P. Vergilius Maro (70-19 v.Chr.). Een bijzondere plaats neemt de *Metamorphosen* van P. Ovidius Naso (43 v.Chr.-17 n.Chr.) in. Dit epos is een kaleïdoscopisch geheel van 250 korte, vooral mythologische, verhalen over 'gedaanteverwisselingen', vanaf de schepping van de wereld tot en met de apotheose van Julius Caesar.

De kandidaat kan naar aanleiding van een voorgelegde tekst vragen beantwoorden waarbij de onder 2.2 en 2.3 geschetste ontwikkeling bekend verondersteld wordt.

3. Historische data

In de Aeneis komen vaak verwijzingen voor naar de vroege geschiedenis van Rome (o.a. de stichting van Rome en de Punische oorlogen). Vooral de overgang van republiek naar principaat en de regeerperiode van keizer Augustus spelen in de Aeneis een rol van betekenis:

- Rome's groei van stad tot wereldmacht;
- patronus/cliens relatie;
- het einde van de burgeroorlogen in de eerste eeuw v.C. met de slag van Actium (Octavianus' overwinning op Antonius en Cleopatra);
- Octavianus wordt princeps senatus; heeft als imperator absolute macht; krijgt in 27 v.C. de eretitel Augustus;
- Pax Augusta; strijd tegen corruptie en uitbuiting van de provincies;
- herstel van de oude mores;
- ondersteuning van de ideologie in architectuur en sculptuur (Ara Pacis en Forum Augusti); ook bij schrijvers vindt Augustus steun (Horatius, Vergilius, Ovidius).

Als illustratie van het bovengenoemde moet (in vertaling) gelezen worden:

- Tacitus, *Ann.* I 1-4; Horatius, *Carm.* I 37.
- Aanbevolen lectuur: P. Zanker, *The Power of Images in the Age of Augustus*, Ann Arbor 1988, hoofdstuk 4 en 5.

De kandidaat is in staat in een voorgelegde tekst de relatie met bovengenoemde historische gegevens te herkennen en te expliciteren.

4. P. Vergilius Maro

4.1 Biografie

Vergilius werd geboren in 70 v.C. bij Mantua, in Gallia Cisalpina, dat pas in 49 v.C. het Romeins burgerrecht kreeg; zijn vader had een boerenbedrijf. Hij ontving onderwijs in Cremona, Milaan en Rome (retorica). Vergilius ambieerde geen politieke loopbaan, maar volgde in Napels een tijd lang onderwijs in het Epicurisme. Hij kende ook het werk van Lucretius.

Vanaf Vergilius' geboorte was het Romeinse rijk bijna continu het toneel van (burger)oorlogen en bloedige conflicten, hetgeen een duidelijke weerklank in zijn werk heeft gevonden. In 19 v.Chr. ondernam Vergilius een reis naar Griekenland, om zijn *Aeneis* te voltooien; door ziekte keerde hij voortijdig terug en overleed in Brindisi.

4.2 Werken

In 39 publiceert Vergilius de *Bucolica*, 10 herdersongedichten, ook eclogae genoemd, waarin hij de pastorale wereld vermengt met de historische realiteit. De beroemdste *ecloga* is de vierde, waarin de geboorte van een kind wordt voorspeld, met wiens komst het Gouden Tijdperk zal terugkeren. Over de vraag wie het kind is bestaan verschillende opvattingen. De christenen zagen er al vroeg een aankondiging van de Messias in. Tijdens het schrijven van de *Bucolica* raakt Vergilius bevriend met de invloedrijke Maecenas, die hem later bij Augustus introduceert.

In 29 v.C. publiceert Vergilius de *Georgica*, een gedicht over het boerenbedrijf in 4 boeken. Hij droeg het op aan Maecenas. Vergilius schreef het in de dertiger jaren, een periode van grote politieke onrust na de moord op Caesar en van strijd om de macht tussen Octavianus en Antonius. Na de slag bij Actium

was er naast vrees nu ook hoop dat er eindelijk een eind zou komen aan alle oorlogen en dat de jonge Octavianus vrede zou kunnen brengen. Aan het eind van het eerste boek bidt Vergilius vurig tot de goden: laat deze jongeman hulp brengen aan de chaotische wereld!

In de *Georgica* ligt de nadruk op het eenvoudige geluk van het harde boerenbestaan (*labor*), als metafoor voor het menselijk leven. Vergilius sluit daarmee aan bij het morele réveil van Augustus.

Als illustratie van deze gegevens over het leven en werk van Vergilius moet (in vertaling) gelezen worden:

- Vergilius *Bucolica* 1 en 4
- *Georgica* I 466 – 514.

De kandidaat is in staat in een voorgelegde tekst bovengenoemde gegevens over leven en werk van Vergilius te herkennen en te expliciteren.

5. De Aeneis

5.1

De *Aeneis* is een mythologisch/historisch epos, waarin nauwe verbanden worden gelegd met de Augusteïsche tijd. Het gedicht vertelt de lotgevallen van Aeneas, zoon van Venus en de Trojaanse vorst Anchises, die het door de Grieken veroverde Troje ontvlucht op zoek naar een nieuw vaderland. Geleid door het *fatum* reist hij via Carthago naar het Italische Latium, van waaruit zijn nakomelingen Rome zullen stichten. Het verhaal is een bewuste voortzetting van Homerus, maar dan gezien vanuit het perspectief van de verslagen Trojanen. De handeling begint op het moment dat de Trojaanse vloot schipbreuk lijdt bij Sicilië. Aeneas belandt op de Noordkust van Afrika, waar Dido bezig is Carthago te bouwen. Tijdens een feest vertelt Aeneas haar de gebeurtenissen van de voorafgaande zes jaar. Tussen beiden ontstaat een vurige liefde, maar de goden herinneren Aeneas aan zijn goddelijke opdracht en hij vertrekt. Uit wanhoop pleegt Dido zelfmoord. In het zevende jaar van zijn zwerftocht bereikt Aeneas tenslotte het beloofde Latium. De oorlog met de inheemse Italische volkeren, met als inzet het huwelijk met prinses Lavinia en de macht over Latium, beslaat de tweede helft van het gedicht. Het epos eindigt met Aeneas' overwinning op Turnus, de aanvoerder van de Latijnen en verloofde van Lavinia.

5.2

De keuze van Venus' zoon als stamvader van de Romeinen stemt overeen met oudere tradities en sluit aan bij de door Caesar gepropageerde afstamming van het Julische Huis. Het mythische verleden waarin de *Aeneis* zich afspeelt is op vele manieren verbonden met het historische heden van de Augusteïsche tijd, die hierdoor wordt voorgesteld als de vervulling van de gehele voorafgaande geschiedenis. In deze teleologische geschiedschrijving is de *Pax Augusta* het einddoel van een door de goden en het *fatum* beschikte ontwikkeling.

5.3

Een belangrijk kenmerk van de Romeinse literatuur is de creatieve wedijver met de grote Griekse voorbeelden (*imitatio/aemulatio*). Vergilius' belangrijkste model is Homerus, zoals direct blijkt uit de opbouw van zijn gedicht: de boeken 1-6 zijn een navolging van de *Odyssee* (zwerftocht), de boeken 7-12 volgen de structuur van de *Ilias* (oorlog). De Homerus-*imitatio* betreft vergelijkingen, scènes en typologische verbanden tussen personages. Zo is het slotduel tussen Aeneas en

Turnus een bewuste navolging van het gevecht tussen Hector en Achilles, waarbij Turnus de rol van Hector wordt toebedeeld. De navolging is niet tot overeenkomsten beperkt. Het Homerische model wordt door Vergilius vooral gebruikt om verschillen te benadrukken.

5.4 Interpretaties van de Aeneis

Bij de opvattingen over de 'auteursintentie' zijn twee uitersten te onderscheiden. (a) De *Aeneis* is een lofzang op het Romeinse imperium, beschrijft de vervulling van Rome's goddelijke opdracht tot wereldheerschappij. (b) De *Aeneis* is een aanklacht tegen de waanzin van oorlog en de 'corruption of power', benadrukt de individuele slachtoffers (Dido, Turnus, Aeneas) die het stichten van het imperium heeft gekost. Genuanceerder is de interpretatie van Lyne, die naast de objectieve, 'epische' stem van de verteller tegenstemmen onderscheidt die de 'lofzang' nuanceren door ook de individuele opofferingen ten gunste van het grotere algemeen belang te benadrukken.

Nadere informatie hierover is te vinden in R.O.A.M. Lyne, *Further Voices in Vergil's Aeneid*, Oxford 1987.

De kandidaat kan in teksten uit het pensum voorbeelden van imitatio/aemulatio t.o.v. een voorgelegde vertaalde tekst uit Homerus herkennen en expliciteren.

De kandidaat is globaal bekend met de belangrijkste interpretaties van de Aeneis en kan deze kennis toepassen bij de inhoudelijke interpretatie van teksten uit het pensum of andere vertaalde teksten uit de Aeneis.

6. De filosofische en religieuze achtergrond

Elementen uit de volgende filosofische stromingen zijn van belang voor de interpretatie van het pensum.

6.1. Plato

Plato's wereldbeeld is dualistisch: er is onze wereld en er is de onzichtbare, onsterfelijke, goddelijke wereld van de Ideeën, de ware vormen. In de mens is het lichaam het aardse, sterfelijke element en de ziel het goddelijke, onsterfelijke. Tijdens het leven is de ziel opgesloten in het lichaam als in een gevangenis en heeft daardoor zijn zuivere staat verloren. Na een reinigingsproces (straffen) in de onderwereld keert de ziel in een ander lichaam terug op aarde (reïncarnatie). Sommigen die vlekkeloos geleefd hebben komen na hun dood in het Elyseum (eilanden der gelukzaligen).

6.2. Stoà

Het wereldbeeld van de Stoa is monistisch: er is een eenheid in de natuur, bewerkt door en opgebouwd uit vuur: een vurige adem (*sacer spiritus*) heeft de dingen tot stand gebracht. Alles is dus 'van vuur'; dit vuur is identiek met *Ratio* (Rede, Denkkraft): alles zit rede-lijk in elkaar. Er is geen toeval; de *Ratio* is tegelijk *Fatum*, werkt doelbewust en ziet vooruit, verdient de naam *Providentia* en zelfs *Deus*. De mens die een deel is van de natuur is een met *ratio* begiftigd wezen; zijn opdracht is *secundum naturam vivere*: leven volgens de natuur i.e. de *ratio*. De mens moet er naar streven een *vir sapiens* te worden; op weg naar dat (bijna onbereikbare) doel is hij *proficiens*, iemand die langzaam vordert. Het hoogste goed (*summum bonum*), dat tevens geluk

betekent, is het streven naar *virtus* (morele kwaliteit, gerichtheid op het goede); deugden als *fortitudo*, *temperantia*, *clementia* en *pietas* ondersteunen dit streven.

Leven volgens de *ratio* betekent ook het buitensluiten van emoties, zoals medelijden, woede, afgunst: leven in een toestand van *apatheia*.

6.3. Epicurisme

De Griekse filosoof Epicurus definieert het menselijk geluk als onverstoorbaarheid en verzet zich daarom tegen vrees voor goddelijk ingrijpen en angst voor een leven na de dood. Deze angsten zijn onnodig: Epicurus ontkent het bestaan van goden niet maar deze bemoeien zich niet met de wereld en de mensen en er bestaat geen onderwereld. Zijn wereldbeeld is materialistisch: atomen en lege ruimte. Alles is stoffelijk, ook de mens; de ziel valt met het lichaam na de dood in atomen uiteen. Als illustratie van de opvattingen van het Epicurisme moet (in vertaling) gelezen worden Lucretius *De rerum natura* 3.978-1023.

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst de invloed van deze filosofische stromingen herkennen en tevens aangeven hoe deze filosofische ideeën in een bepaalde context worden toegepast.

6.4. Fatum – Jupiter

Een grote rol in de *Aeneis* speelt het Fatum: het vaste verloop der dingen is *inexorabile* en *ineluctabile*, niet te vermurwen en onontkoombaar. Fatum (*fari-spreken*) is (goddelijke) uitspraak, (goddelijke) wil. Bij Vergilius zijn Jupiter en het Fatum een twee-eenheid: Jupiter kent het Fatum en laat het gebeuren. In 1.279 spreekt hij zich uit: *Imperium sine fine dedi*; de macht van Rome is zijn wil. Aeneas vervult het Fatum; gaandeweg wordt zijn bestemming hem duidelijk, met name na zijn blik op de toekomst in boek 6; aan het eind van boek 8 neemt hij het schild waarop de toekomstige geschiedenis van Rome staat afgebeeld op zijn schouders (*attollens umero famamque et fata nepotum*, 8.731).

Het Fatum bekommert zich om Rome en leidt tot de Pax Augusta. Het Fatum, positief ten aanzien van Rome, bekommert zich niet om individuen, zoals Dido en Turnus. Hun persoonlijk fatum is ondergeschikt aan het uiteindelijke doel. Deze *fata* zijn vaak bitter en wreed en vormen de sombere ondertoon in de *Aeneis*.

6.5. De overige goden

In tegenstelling tot Jupiter hebben de andere goden persoonlijke belangen en rancunes. Juno's wrok tegen de Trojanen wordt in de *Aeneis* de sturende kracht van het verhaal. Zij kent het Fatum maar zal zo lang mogelijk tegenwerken (*at trahere atque moras tantis licet addere rebus*, 7.315). Uiteindelijk verzoent Juno zich, zodat Rome's bestaan gebaseerd is op de eensgezindheid van alle goden (*sit Romana potens Itala virtute propago*, 12.818).

Apollo heeft in de *Aeneis* een bijzondere plaats: Aeneas wordt met hem vergeleken in boek 4, hij staat centraal op het schild in boek 8, de Sibylle in boek 6 is de profetes van Apollo en hij wordt in één adem genoemd met het Fatum in boek 3: *fata viam invenient aderitque vocatus Apollo*, 3.395). Deze rol moet worden verklaard uit de speciale band Augustus-Apollo: de god heeft bij Actium geholpen en kreeg een tempel op de Palatijn.

De kandidaat kan n.a.v. een voorgelegde passage vragen beantwoorden over de rol van het Fatum, Jupiter en de overige goden in de Aeneis.

7. Receptie

Uit de receptiegeschiedenis van de *Aeneis* worden drie onderwerpen gekozen:

- De val van Troje (boek II): imitatie en contaminatie van citaten en van figuren in Vondels *Gijsbreght*.
- De relatie Dido en Aeneas (boek IV): ironisering en omkering bij moderne dichters als J. Brodsky, W.J. Otten en Hans Berghuis.
- De katabasis (boek VI): allegorisering in Dante's *Divina Commedia*.

Hier toe dienen te worden gelezen uit het eerste bedrijf van de *Gijsbreght* de verzen 296-414 en voorts het vierde en vijfde bedrijf. Van de *Divina Commedia* van Dante dienen (in vertaling) te worden gelezen de canto's 1 t/m 5 van het *Inferno*.

Literatuur:

- (a en c) Rudi van der Paardt, *De goddelijke Mantuaan. Vergilius in de Nederlandse letterkunde*, Leiden 1987.
- (b) Guus Middag, *Ik ben een napraatpapagaai*, Amsterdam 1990.
- (c) Colin Hardie, Virgil in Dante, in: Charles Martindale (ed.), *Virgil and his Influence*, Bristol 1984, p. 37-69.

De kandidaat is in staat in bovengenoemde teksten uit Vondel en Dante de relatie met Vergilius' Aeneis te expliciteren en toe te lichten hoe daar de aan Vergilius' Aeneis ontleende elementen voor eigen doeleinden zijn gebruikt.

De kandidaat is in staat in Nederlandse gedichten uit de twintigste eeuw en in het Nederlands vertaalde gedichten uit de twintigste eeuw die een aanwijsbare relatie met de Vergiliaanse Dido/Aeneas-thematiek hebben, deze relatie te expliciteren en te analyseren.

8. Taal, stijl, verteltechniek en metriek

De omschrijving door de CEVO van de minimumkennis op het gebied van morfologie en syntaxis vormt het uitgangspunt bij de annotatie van de te vertalen tekst. Daarnaast worden de volgende grammaticale, stilistische, narratieve en metrische verschijnselen bekend verondersteld.

8.1. Taal

- Verkorte vormen: genit. plur. *-um* (*Danaum, divum*) *di/ dii, mi/ mihi* vormen afgeleid van de perf. stam (*amarunt, amasse, implessem*) pers. fut. (*tiere/ patieris*)
- verba verbonden met een dat./acc./abl. zonder prepositie
- dativus: *dat. finalis* (*it clamor caelo*) *dat. auctoris*
- accusativus: *acc. respectus* (*tusae pectora*)
- Predicatief gebruik van adiectiva en participia (*premit altum corde dolorem*)
- simplex pro composito
- collectief gebruik van substantiva

8.2. Stijl (figuren)

- litotes
- hyperbool
- metonymie
- metafoor
- allegorie

- vergelijking
- ironie
- tricolon
- polysyndeton en asyndeton
- zeugma
- alliteratie
- chiasme
- enallage
- retorische vraag

8.3 Verteltechniek

- verteltijd/ vertelde tijd
- retro-/ prospectieve verhaalelementen
- vertelperspectief
- commentaar van de verteller
- subjectieve/ objectieve stijl
- pathos
- ringcompositie
- epische vergelijkingen:
- primaire functie: illustratie van een onderdeel van het verhaal.
- secundaire functie: aan de vertelling toegevoegde waarde zoals pathos, vooruitwijzing, leitmotiv.
- het *tertium comparationis*.
- thema (algemene grondgedachte) en motief (herhaald en betekenisvol element; bijv. 'zoektocht naar de vader')

8.4 Metriek

Hexameter, elisie, basisregels prosodie

De kandidaat kan een tekst uit Vergilius' Aeneis vertalen; deze tekst is geannoteerd, maar de bovengenoemde morfologische en syntactische verschijnselen worden in principe bekend verondersteld. Het gebruik van een Latijn-Nederlands woordenboek is toegestaan.

De kandidaat kan in een tekst bovengenoemde begrippen uit de stilistiek en verteltechniek herkennen en analyseren en eventueel de functie ervan aangeven.

De kandidaat kan een dactylische hexameter scanderen; de cesuren worden niet bekend verondersteld.